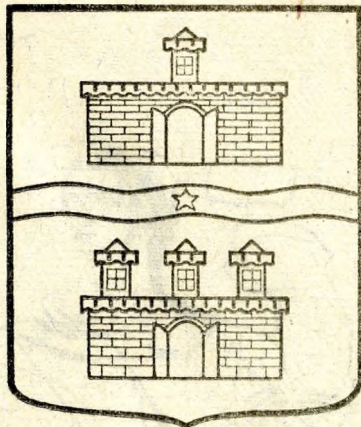

Séta a 100 éves Budapesten

Új honfoglalók kerülete

Csak éppenhogy kacsalábon nem forog a Bogdánffy utcai óvoda. Messzi földről csodájára járnak a szakemberek. Száznegyvenkét lágymányosi gyerek éli falai között vidám életét. A pihenő rész parkosított, a foglalkoztató helyiséget pompás kerámiák díszítik: *Kodály* gyerekdalai ihlették meg a művészt, aki mintázta. A mosdó falát színes csempék fedik. Lemezjátsszóval, diavetítővel, filmfelvevővel látták el az intézményt. Az óvónőknek saját öltözőjük van. Ennek az óvodának berendezésében részt vett — társadalmi munkában — szinte az egész ország. A sárga függőnyt a Selyemipari Vállalat, a frottíruhácskát a Békéscsabai Kötőtárnyár, a nyílontakarókat a Csöpi Ktsz, a teljes orvosi szobaberendezést a Medicor ajándékozta, a Triál Vállalat pedig kedvezményesen adta a játékokat.

Fekete-fehér óvoda

Ez a híres-nevezetes Fekete-fehér óvoda. Vetélkedőn nyerte a kerület. Az ország televíziózó végigszurkolhatták annak idején, 1970-ben, az emlékezetes szellemi párbajokat. Nemcsak játszóttak, de a város és a kerület ismeretéből, szeretetéből is csillogos ötösrre vizsgáztak akkor a XI. kerület lakói. Az óvodát két esztendeje avatták. Az „aranycsapat” minden tagja, ajándékozó és ajándékozott, együtt örült a sikernek. Az egykori csapatkapitány, Szűcs Lászlóné, a tanács népművelési csoportvezetője, így emlékszik az óvodahódító diadalra:

— Talán nem is a vetélkedőn bizonyultunk jobbnak másoknál, hanem a két esztendeig tartó felkészülés során, amikor csapatunk tagjai a főváros és a kerület történetét tanulták, könyv- és irattárakat bújtak, amikor a csapatunkhoz kapcsolódó aktivisták, diákok felterképezték a kerület emléktábláit, utcafeliratait, szobrait, felkuttatták a házakat, ahol híres emberek laktak. Páratlan népművelési és helytörténeti tömegmozgalom volt ez, amelynek tartós eredményei — az óvodán kívül — egy részletes kézikönyv és bibliográfia a kerületről, helytörténeti szakkör a Kaffka gimnáziumban, gyártörténeti múzeum a Kábelműveknél. S most kerül nyomdába a kerület történetét, életét bemutató olvasmányos könyv.

Egy mérnökök-gazdász csapat-gazdagságként azt is kiszámította, hogy mintegy 5 millió forint értékű társadalmi munkát teljesítettek a csapat tagjai — hobbyból és lelkesedésből. Csak olyanok vállalkoznak ilyesmire, akik nagyon szeretik a lakóhelyüket, kerületüket.

A hős Keve által kele

Akadtt bőséggel megismerésre, felfedezésre érdemes műtárgy, műemlék, hagyomány a kutatók számára. Noha az egykori Szent Imre-város csak 1935-ben vált ki az első kerületből, s igaz, mint közigazgatási egység igen fiatal, ezzel szemben a múltja gazdag.

A felfedező buzgalom természetesen ráakadt — mint mindenütt a sok vihart megért Kárpát-medencében — az evariszkusok, kelták, rómaiak, gótok, longobárdok nyomaira. A honfoglalásnak is idekapcsolják egy mozzanatát: a magyarok átkelését a Dunán; Arany János verselte meg ezt a Keveházában:

„Tömlőkön ott a hős Keve
Hadával így által kele,
Miért a hegy, miért a sík
Kelen földének neveztetik.”

Kimutatták, hogy Mátyás királynak vadaskertje volt a Sas-hegy lábánál, erdők őrizték a Gellértheget (amely korábban Kelen-hegy volt, a török időkben Gürz-Eliász hegyének nevezték). Adatokat gyűjtöttek a szent életű Gellért püspökről, aki szintén e budai tájon, a kamaraerdei rendházban élt, mielőtt — a legenda szerint — szöges hordóban legurították volna a későbbben róla elnevezett hegy sziklájáról. Szólnak a krónikák a kelenföldi szőlőkről, amelyeknek emlékét utca- nevek őrzik, szólnak budai polgá-

rokról, de leginkább a dél-budai vizek történetéről meríthettek adatokat a krónikákból a helytörténet hivatásos és önkéntes művelői.

Ezekről a vizekről már a XV. században elismeréssel nyilatkozott *Bertrandon de la Brocquiere* francia lovag, Zsigmond király védelgé, s különösen hitelt érdemlő *Oláh Miklós* esztergomi érsek dicsérete, aki 1536-ban ezt írta: „A Szent Gellért hegy tövében, alig húsz lépésnyire a Duna partjától fakadnak a hévizek, amelyek különösen egészségadók a betegeknek, elsősorban a kiütéseseknek és a sorvadóknak.” Viselte valamikor a mai Gellért fürdő a kellemes képzetet keltő Szűzek Fürdője nevet is. Hogy miért, arról a krónika hallgat...

Annál pontosabb a képünk 1718-tól a későbbi, úgynevezett Sáros Fürdőről (ez is a mai Gellért elődje). A fürdőépület ekkor szorosan a hegy sziklafalánál állott, két részre tagolódott, a kisebb részben három hőfürdő és nyolc fakád volt, amelyeknek használati díját 12 koronában állapították meg, ami éppen a fele az akkortájt sokkal előkelőbb Rudas fürdő díjának. A vize tiszta világoskék színű volt, a medence aljára pedig a vízzel feltöltő finom iszap rakódott le.

De nemcsak a Gellért gyógyvize nevezetes: 1852-ben a kelenföldi, 1854-ben az örmezei keserűvízforrást tárták fel, 1863-ban pedig *Saxlehner András* megalapítja a Hunyadi János keserűvíz-üzemet a Dobogó nevű halmon.

Dél-Buda szerelmesei

A dél-budai fürdőknek, vizeknek azonban nemcsak múltjuk van, hanem jövőjük is. A próba-fúrások tanúsága szerint a Gellérthegy gyomra kimeríthetetlen kincset tartalmaz: kétféle liter gyógyvizet lehetne naponta kiszivattyúzni, anélkül, hogy a szomszédos Rudas fürdő kárt szenvedne. Jórészt ez a víz táplálja már ma is — ideiglenes vezetékken — a Gellért fürdőt, amely hatásosabb a régi forrás vizénél. Hamarosan megépülnek a végleges vezeték is, és esetleg a távolabbi jövőben egy új tabáni gyógyfürdő, amely gazdaságosan hasznosítja a Gellérthegy folyékony aranyát. A legmerészebb elképzelés: berendezni a hegyben rejtőző melegbarlangokat, melyeknek hőmérséklete 40 °C.

Igazi fejlődésnek Lágymányos és Kelenföld a századfordulón s azután indult. A déli vasúti híd, majd az egykori Ferenc József- (ma Szabadság-) híd, a Műgye-tem felépítése, az első ipari üzemek (a Felten, a Standard, a Meinel) idetelepülése nyitja meg ezt a fejlődést. Ekkor alakul ki a kerület belvárosa is. A fejlődés második üteme: a jelenlegi Boráros téri híd megépítése s a Lágymányos lecsapolásával együtt a déli Duna-part rendezése.

Ettől az időtől kezdve már nemcsak sejtjük, de pontosan tudjuk is, milyen volt ez a kerület. Házain, utcáin kívül a lelkét, a levegőjét is segítenek megismerni azok az írók, akik itt lak-

tak vagy laknak ma is; mint például *Karinthy Ferenc*, aki nemcsak lakója, de szerelmese is e dél-budai tájnak.

Nála szemléletesebben kevesen írhatták le a Lágymányost, amely „valaha a Duna egyik ága volt vagy inkább mocsaras árterülete a budai parton, ahol nyáron is megült az iszapos víz. Mikor az összekötő vasúti hidat építették, a magas töltés kettévágta ezt az óriási pocolyt. Északi fele nádas, szittyós tavacsává kerekedett; ezt később feltöltötték. A déli rész ellenben, amely összeköttetésben maradt a Dunával, állandóan kotorták és holtággá, téli kikötővé mélyítették; az álló és folyó víz közt hosszú, keskeny földnyelv húzódik. A földnyelv Duna felőli oldalán halászbárkák sorakoznak, míg az innsőre, a holtágba nyári uszodák települtek, kabinsorokkal, homokkal, a vízbe süllyesztett hordókon ringó pallókkal, a MUE, az NSC, a Levante, a Gyenes, azaz ingyenes.”

Ma azonban hiába állunk a déli Duna-parton, figyelve, hátha feltűnnek a vízpótlózás mai reményesei; azok régen elköltöztek más pesti tájakra. A régi Lágymányos a múlté, a helyén egymashoz hasonló kötömbök, magas házak állnak. Romantikamentes épületek, közök, mértani idomra emlékeztető parkocskák, s ismét meg ismét csak egymashoz hasonló házak. Ezer meg ezer új lakos.

Ha *Karinthy Ferenc* Lágymányosa el is tűnt, néhány lépéssel odébb az a táj, amelyet *Devecseri Gábor* (immár sajnos az ő kedves, magas alakja is emlék csupán) idézett fel, épp olyannak tűnik, mint 35–40 éve lehetett. Öröm újra felfedezni e házakat a Lágymányosi Istenek című kötet nyomán, s a költő szemével nézni őket. A Verpeléti út (ma *Karinthy Frigyes* út) 22-es számú házában kapualjában például még a sárga csempéket is meglelem, ahová negyedikes gimnazistaként, *Karinthy Gáborral* együtt a magyar költészet bizonyára szubjektív „rangorképletét” felvázolta, „nem írószerszámmal, csak úgy mutogatva, kézzel”. Talán ha még jobban megnézném, ott találnám a feltehetően nem túl tiszta kamaszujjak lenyomatát is. *Devecseri* áhítatát is szinte érzem magam is, ahogy baktatok a Kruspér utca 7-es szám felé: nem tűnik-e fel a „szűk könyökűccán” *Somlyó Zoltán*, az „átkozott költő”, „sápadt és zord, halovány alakja”. A Kruspér utcai ház azonban néma és prózai, most tatarozzák. A Somlói út jelzőtábláit is kutató szemmel méregetem, hátha előbukkan *Devecseri* keze nyoma; az ifjú tisztelők ugyanis *Somlyó Zoltán* útra javították a tábla feliratát, de a városatyák mindmáig nem követik példájukat.

Karinthy Frigyes viszont — *Devecseri* szemében, lágymányosi isten létere is — emberszabásúbbnak tűnt *Somlyónál*. Bizonyíték rá az is, hogy az ő lakóháza szelíd csinyek céltáblája volt. *Karinthy* egykori törzshelyét, a Hadik kávéházat szintén elnyelte a múlt. Fia még egy 1952-ben írt riportjában ugyan természetesnek

veszi, hogy Szivárvány Áruház nyílt a műemléknek való kávéház helyén. Jómagam kis nosztalgiával lépek be az egykori Hadikba, szemügyre veendő, mi emlékeztet az írók egykori páholyára. A Szivárvány egyik dolgozója, *Förster István*, aki maga is törzsvendége volt a Hadiknak, még meg tudja mutatni, hol álltak a biliárdasztalok, hol kapucinereztek a művészárság tagjai.

Csibe hazája

De hogy milyen is volt a Hadik, arról hiteles érzékletességgel vall *Déry Tibor*: „A Hadik kávéház azért is vonzót a későbbiek során, mert az eltunyult városban, bár csak egy kávéháznai páholy területén, s kizárólagos beltenyészetben, s — ne feledjem! — csakis a maga mulattatására azzal az eleven szellemi nyüzsgéssel kínált, amely távolról a XVIII. századi francia irodalmi szalonokra emlékeztetett, kicsinyesebb pesti méretekben persze... hol Kosztolányi tűnt fel a kávéházban, hol a Debrecenből fellátogató Nagy Zoltán, Hunyady Sándor, Tóth Árpád, Surányi Miklós, Turcsányi Elek.”

Egészen más Dél-Budát idéz *Móricz Zsigmond*, aki kései szerelmére, *Csibére* találva, együtt felfedezte a lágymányosi proletariátust is. *Csibe* otthona magányosan állt a töltés mellett, fetelepektől és grundoktól körülveve. Fügögangos munkaház ez. S innen már csak egy lépés kellett *Móricznak*, hogy elérjen a felszabadulás előtti lágymányosi barakkalakásokhoz, a Lenke-telepen, a Kelen-völgyben élők nyomorúságához.

A harmincas években már Budapest egyik legnagyobb ipari kerülete, munkásnegyede Dél-Buda. Noha már korábban is fontos munkásmozgalmi események fűződnek hozzá: az „ifjúmunkások csónakos kongresszusa” 1908-ban, vagy 3 ezer lágymányosi munkás tüntetése 1918. január 5-én a német főkonzulátus előtt. Szovjet-Oroszország védelmében. *Szamuely Tibor* ebből a kerületből, a Fehérvári úti hadigondozóból irányította a KMP vezetését 1919. február 24-től március 21-ig, és 1919. májusában itt, Kelenföldön kínozták halálra *Prónayék és Héjjasék* a kommunista vezetők: a *Vadas fivéreket* és *Mészáros Gábort*.

S a magyar történelem még egy jelentős, de még korántsem eléggé a köztudatban élő eseménye is ehhez a kerülethez fűződik: a Budai Önkéntes Ezred *Variházy Oszkár* vezetésével, 1945-ben a Gellért-szálló felszabadításával kezdte meg harcát a Vörös Hadsereg oldalán.

A fejlődés felsőfokai

S innen ismét csak egy újabb lépés az időben: a felszabadulás itt, ebben a kerületben ment végbe (talán a Várat leszámítva), a legfajdalmasabb vajudás közepette, a legvéresebben, mert itt a legtöbb ház a földdel egyenlővé vált.

A Gellért-szálló

De ez a kerület fejlődött a legdinamikusabban a felszabadulás után. Íme, a lélekszám-emelkedés adatai: 1935-ben 57 ezer, 1945-ben 84 ezer, 1966-ban 131 ezer, jelenleg pedig 170 ezer lakosa van. Ezzel a főváros legnépesebb kerülete lett. Nemcsak itt lakik, hanem itt is dolgozik a legtöbb ember: 85 ezer főt foglalkoztatnak a Fehérvári út, a Budafoki út és más kelenföldi gyárak és intézmények. Nem kevesebb, mint 86 önálló vállalat és intézménye van a kerületnek. Négy hatalmas lakótelep épült itt, köztük a Kelenföldi magya is — méreteit tekintve — a fővárosban egyedülálló.

Ezeket az adatokat a legilletéveskebb, *Grubics István*, a kerület frissen megválasztott tanácselnöke ismerteti. Arra is megkértem, próbálja felsorolni, mi mindent gyártanak a kerületben. A korántsem teljes lista a következő: ké- szítének ruhát, fonalat, törülközőt, ágyneműt, cukorkát, kábelét, telefont, műszert, beton- és építőelemet, hanglemezt, szárazelemet, kompresszort, felvonót. Itt található a főváros egyik legnagyobb mezőgazdasági szövetkezete is: a híres sasadi téész. Sokszínű és változatos képébe két egyetem — köztük az ország legnépesebb felsőoktatási intézménye, az építéleti újra és újra kinövő Műszaki Egyetem — is beleilleszkedik. Számos kutatóintézet található, s az ebben a kerületben tanuló a leg- több általános és középiskola.

De nem csupán a fejlődésű számait tekintve haladunk így a elől, hanem a rendkívül dinamikus növekedés miatt a gondjaink is különösen égetőek — mondja *Grubics István*. — Hétezeren igényelnek lakást a kerületben, s 600–600 bölcsődei és óvodai jelentkezést kellett elutasítanunk. A házépítkezések mögött elmaradt a kommunális építkezés üteme. Ezért kicsi a kereskedelmi eladó- tér az új lakótelepeken, s jogga- panaszkodtak a jelölő gyűléseken a kerület ellátására. A közlekedés az egész fővárosban gondot okoz, de itt olyan gyors volt az ipari-üzemek létszámgyarapodása, hogy a közlekedés itt az átlagosnál job- ban elmaradt. Ezért zsúfoltak az- autóbusszok, villamosok. A mi ke- rületünkben a legnagyobb az át- menő autóforgalom, hiszen itt ha- lad át a balatoni műút.

— A gondok egy részének eny- hítésére a kerület önerőből vál- lalkozik. A kerületi pártbizottság kezdeményezésére öt-hatszáz la- kásos munkás- és ifjúsági lakó- telep épül. Ötszázötven óvodai és 60 bölcsődei helyell lesz gazda- gabb a kerület, üzemeinek segít- ségével és támogatásával. A la- kásépítési ütemének fejlődése a jövő ötvenes tervben némileg mé- rüklődik. Az Örmezőn, Kelenföld- ön és a Fehérvári úton épül- néhány ezer lakás.

Folytatódik a Fehérvári út fel- újítása, egy második orvosi ren- delő, pihenőpark létesül a Tété- nyi úti kórház mellett, s 1980-ig befejeződik a Kelenföldi pályau- dvar korszerűsítése. A Budaörsi úton felüljárót emelnek, a Mó- ricz Zsigmond körtérre 1985-ben elér a metró, de addig is elké- szül egy villanyrendőr-szisztéma, amely biztonságosabban irányít- hatja a körtér közlekedését.

*

Új házak, kórházak, iskolák, bölcsődék, korszerű utak, üzle- tek. És Fekete-fehér óvoda... A felszabadulási szobor a Gellér- hegyről egy folyamatosan fejlődő városrészre néz. A múltjában longobárdok, kelták, gótok. A jövő- jében újabb és újabb honfoglaló magyarok...

N. SÁNDOR LÁSZLÓ